

АНОТАЦІЯ

Кохан Д.М. **Формування шляхетного ставлення до жінки у підлітків засобами української народної педагогіки в позакласній виховній роботі.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021.

У дисертації здійснено теоретичний аналіз проблеми та запропоноване вирішення наукового завдання, яке полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов та експериментальній перевірці їх впливу на рівень сформованості шляхетного ставлення до жінки у підлітків засобами української народної педагогіки.

Формування в підлітків шляхетного ставлення до жінки розглядаємо як важливу складову духовно-морального, статевого і гендерного виховання, що вимагає цілеспрямованої позакласної виховної роботи, яка сконцентрована на забезпеченні умов для оволодіння школярами сукупністю знань щодо шляхетності, чеснот шляхетної людини, стимулювання їх до прояву потреб, прагнення застосовувати ці знання у своїх повсякденних діях та вчинках, опанування підлітками вміннями моральної поведінки, розвитку і виявлення особистісних якостей, які характеризують шляхетне ставлення до представниць жіночої статі, а також для морального самовдосконалення учнів.

У структурі шляхетного ставлення до жінки виокремлено чотири взаємопов'язані компоненти: *мотиваційно-емоційний* (моральні й комунікативні мотиви, потреби, емоції), *когнітивний* (знання з етики, історії, літератури), *діяльнісний* (аналітико-прогностичні, комунікативно-емпатійні, рефлексивно-оцінні вміння), *особистісний* (особистісні морально-етичні якості, які характеризують шляхетне ставлення до жінки). Зміст структурних компонентів шляхетного ставлення до жінки пов'язаний з такими віковими особливостями молодших та

старших підлітків, як: почуття дорослості (новоутворення свідомості, що полягає у вираженні життєвої позиції стосовно себе, інших, навколишнього світу і виявляється в наслідуванні зовнішніх ознак дорослості, виконанні функцій дорослих, прагненні хлопчиків відповідати уявленню «справжнього чоловіка» та ін.); статева диференціація поглядів, думок, принципів; формування власного світогляду; підвищення рівня самосвідомості; інтенсивне присвоєння культурних цінностей, на основі чого відбувається моральне самовизначення; прагнення до виявлення непримиримості з несправедливістю й злом та ін.

Розкрито значення національно-культурних традицій української народної педагогіки в удосконаленні й оновленні процесу морального виховання школярів. Визначено й охарактеризовано засоби української народної педагогіки, використання яких сприяє формуванню в підлітків шляхетного ставлення до жінки: родинно-побутова культура, ігрова діяльність, усна народна творчість (притчі, байки, прислів'я, приказки, легенди, казки), народна пісня, народне мистецтво, народні свята, звичаї та традиції; розкрито їх значення та можливості позакласної виховної роботи в процесі формування зазначеного ставлення.

Визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування в підлітків шляхетного ставлення до жінки засобами української народної педагогіки в позакласній виховній роботі, які передбачають: стимулювання в підлітків позитивно-активної мотивації до прояву шляхетного ставлення до представниць жіночої статі; залучення підлітків до участі у позакласних виховних заходах із використанням засобів української народної педагогіки, спрямованих на оволодіння вихованцями сукупністю знань щодо шляхетності, чеснот шляхетної людини, а також на опанування ними вміннями (аналітико-прогностичними, комунікативно-емпатійними, рефлексивно-оцінними) і виявлення особистісних якостей (доброзичливості, поваги, турботи, ввічливості, чуйності, відповідальності, активності), які характеризують шляхетне ставлення до жінки; організацію самовиховання підлітків, спрямованого на розвиток у них шляхетності як особистісної якості.

Уточнено критерії та показники сформованості шляхетного ставлення до жінки у підлітків: *мотиваційний* (сформованість моральних й комунікативних мотивів (бажання робити добрі та «совісні» вчинки по відношенню до жінки (матері, сестри, бабусі, подружки та інших), прагнення демонструвати повагу до неї в спілкуванні); потреб (потреби допомагати представницям жіночої статі, піклуватися про них, захищати, налагоджувати дружні, щирі стосунки з ними); емоцій (почуттів) (радості від виконання корисних справ; задоволення від спілкування з жінкою; гордості за те, що в складних ситуаціях не втрачаєш контролю над емоціями та стримуєш себе та інших від грубих, аморальних, нешляхетних вчинків стосовно жінки та сорому за їх вчинення)); *пізнавально-поведінковий* (сформованість знань з етики, історії, літератури (уявлення та судження про шляхетність, прояв шляхетного ставлення до жінки; особливості ставлення до жіноцтва в різні історичні періоди, їх значення та вплив на сучасні морально-етичні правила та норми взаємин представників протилежної статі); сформованість аналітико-прогностичних (критично аналізувати й порівнювати власну поведінку та поведінку оточуючих у дотриманні морально-етичних норм у стосунках з представницями жіночої статі; передбачати наслідки власної діяльності) та комунікативно-емпатійних (взаємодіяти з ровесницями та дорослими жінками на принципах моралі та етики, розуміти їхній емоційний стан, співпереживати) умінь; *особистісно-рефлексивний* (сформованість морально-етичних якостей і рефлексивно-оцінних умінь (здійснювати рефлексію своєї поведінки, аргументовано оцінювати її, усвідомлювати відповідальність за результати власних дій), прагнення до самовдосконалення) та відповідні рівні (достатній, середній та низький) сформованості цього ставлення.

Про ефективність розроблених педагогічних умов, їх методичного забезпечення свідчать дані контрольного етапу експериментальної роботи. Проведений кількісний, якісний і статистичний аналіз засвідчив позитивну динаміку рівня сформованості шляхетного ставлення до жінки у підлітків усіх експериментальних груп. Отримані результати можуть бути застосовані в практиці

морального виховання школярів у позакласній виховній роботі закладів загальної середньої освіти.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування шляхетного ставлення до жінки у підлітків засобами української народної педагогіки в позакласній виховній роботі (стимулювання в підлітків позитивно-активної мотивації до прояву шляхетного ставлення до представниць жіночої статі; залучення підлітків до участі у позакласних виховних заходах із використанням засобів української народної педагогіки, спрямованих на оволодіння вихованцями сукупністю знань щодо шляхетності, чеснот шляхетної людини, а також на опанування ними вміннями (аналітико-прогностичними, комунікативно-емпатійними, рефлексивно-оцінними) і виявлення особистісних якостей (доброзичливості, поваги, турботи, ввічливості, чуйності, відповідальності, активності), які характеризують шляхетне ставлення до жінки; організація самовиховання підлітків, спрямованого на розвиток у них шляхетності як особистісної якості);

– *уточнено* суть феномену шляхетного ставлення до жінки як свідомий духовно-етичний зв'язок з представницями жіночої статі, що характеризується активною позицією особистості і виявляється в сприйнятті жінки як цінності, у знанні норм та правил моральної поведінки, піднесеності її мотивів, прояві індивідуальних якостей (доброзичливості, поваги, турботи, ввічливості, чуйності, відповідальності, активності) по відношенню до жінки, її статусу в родинних відносинах, соціальних ролей у суспільстві; зміст його структурних компонентів (мотиваційно-емоційного, когнітивного, діяльнісного, особистісного); значення засобів української народної педагогіки у формуванні шляхетного ставлення до жінки у підлітків (забезпечення засвоєння знань і досвіду народу щодо ціннісного, поважного ставлення до жінки, яке є важливою ментальною та культурною традицією українців, складовою частиною народного етикету й передається в духовно-поетичній, культурологічній, мистецькій, практично-дійовій творчості

українського народу); критерії (мотиваційний, пізнавально-поведінковий та особистісно-рефлексивний), показники, рівні сформованості зазначеного ставлення;

– *подальшого розвитку* набули методи, засоби і форми позакласної виховної роботи в її пошуковому, комунікативному та ігровому напрямках (веб-квести, проекти, дискусії, «жива газета», публіцистичні та інтерактивні вистави, вистави форум-театру, ток-шоу тощо), спрямовані на формування шляхетного ставлення до жінки у підлітків засобами української народної педагогіки.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що запропоновані педагогічні умови формування шляхетного ставлення до жінки у підлітків засобами української народної педагогіки в позакласній виховній роботі експериментально перевірені, що дозволяє реалізувати їх у практиці закладів загальної середньої освіти.

Основні результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Куп'янської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4 імені Героя Радянського Союзу М.Ф. Хімушина Куп'янської міської ради Харківської області (довідка № 315 від 18.09.2020), Моначинівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-II ступенів - дошкільний навчальний заклад» Куп'янської районної ради Харківської області (довідка № 01-03/124 від 18.09.2020), Харківської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 105 Харківської міської ради Харківської області (довідка № 01-41/401 від 22.09.2020), Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 129 Харківської міської ради Харківської області (довідка № 01-21.2/236.1 від 15.09.2020), Шелестівського ліцею Коломацької селищної ради Харківської області (довідка № 01-27/210 від 21.09.2020). Автором розроблено та впроваджено програму науково-методичного семінару для вчителів, класних керівників.

Теоретичними положеннями та практичними напрацюваннями можуть послуговуватися педагоги-організатори, учителі, класні керівники в закладах загальної середньої освіти в процесі організації виховної роботи; науково-педагогічні працівники під час викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу, укладання навчальних і навчально-методичних посібників, подальших

наукових розвідок у галузі теорії і методики виховання, а також студенти в процесі написання навчально-дослідницьких і наукових робіт. Матеріали дослідження доцільно використовувати в процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Ключові слова: підліток, шляхетне ставлення, жінка, педагогічні умови, засоби української народної педагогіки, позакласна виховна робота.

SUMMARY

Kokhan D. M. The Formation of a Noble Attitude to Women among Adolescents by Means of Ukrainian Folk Pedagogy in Extracurricular Educational Work. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for scientific degree of the Doctor of Philosophy on specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences. – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2021.

The thesis presents a theoretical analysis of the problem and the proposed solution of the scientific problem, which is the theoretical substantiation of pedagogical conditions and experimental verification of their impact on the formation of noble attitude toward women among adolescents by means of Ukrainian folk pedagogy.

We consider the formation of a noble attitude to women among adolescents as an important component of spiritual, moral, sexual and gender education, which requires purposeful extracurricular educational work, focused on providing conditions for students to acquire a set of knowledge about nobility, virtues, stimulating them to reveal their needs, the desire to apply this knowledge in their daily actions and deeds, the acquisition of skills of moral behaviour by adolescents, development and demonstration of personal qualities that characterize the noble attitude towards women, as well as for the moral self-improvement of students.

There are four interrelated components marked out in the structure of noble attitude to women: *motivational-emotional* (moral and communicative motives, needs, emotions), *cognitive* (knowledge of ethics, history, and literature), *activity* (analytical-prognostic,

communicative-empathic, reflexive and evaluation skills), *personal* (personal moral and ethical qualities that characterize the noble attitude towards women). The content of the structural components of the noble attitude to women is associated with such age characteristics of younger and older adolescents as: a sense of adulthood (a new formation of consciousness, which consists in expressing life attitudes toward themselves, others, the world and is manifested in imitating external evidence of adulthood, functioning as adults, the desire of boys to meet the idea of a “real man”, etc.); sexual differentiation of views, opinions, principles; formation of own worldview; raising the level of self-awareness; intensive appropriation of cultural values, resulting in moral self-determination; the desire to show intolerance of injustice and evil, etc.

The significance of national and cultural traditions of Ukrainian folk pedagogy in the improvement and renewal of the process of moral education of schoolchildren has been revealed. The means of Ukrainian folk pedagogy the use of which contributes to the formation of adolescents' noble attitude to women have been identified and characterized: common family culture, play activities, folklore (parables, fables, proverbs, sayings, legends, and fairy tales), folk song, folk art, folk holidays, customs and traditions. Their significance and possibilities of extracurricular educational work in the process of formation of the stated attitude have been revealed.

The pedagogical conditions of formation of noble attitude to women among adolescents by means of Ukrainian folk pedagogy in extracurricular educational work have been determined and substantiated. They provide: stimulation of positive-active motivation of adolescents to show noble attitude to females; involvement of adolescents in extracurricular educational activities using the means of Ukrainian folk pedagogy, aimed at mastering a set of knowledge about nobility, virtues of a nobleman by students, as well as skills (analytical-prognostic, communicative-empathic, reflexive-evaluative) and personal qualities (friendliness, respect, care, politeness, sensitivity, responsibility, activity) that characterize the noble attitude to women; organization of self-education of adolescents, aimed at the development of their nobility as a personal quality.

The criteria and indicators of formed noble attitude to women among adolescents have been specified: *motivational* (formed moral and communicative motives (desire to

commit good and “conscientious” actions towards women (mother, sister, grandmother, girlfriend and others), the desire to show respect for her in communication), needs (needs to help women, take care of them, protect, establish friendly, sincere relationships with them), emotions (feelings) (joy of doing good deeds, pleasure from communicating with a woman, pride for the fact that in difficult situations you do not lose control of emotions and restrain yourself and others from rude, immoral, ignoble acts against women and shame for their commission)); *cognitive-behavioural* (formed knowledge of ethics, history, literature (ideas and judgments about nobility, the manifestation of noble attitude to women; features of attitude to women in different historical periods, their significance and impact on modern moral and ethical rules and norms of relations between members of the opposite gender), formed analytical and prognostic (critically analyze and compare their own behaviour and the behaviour of others in compliance with moral and ethical norms in relations with women; to predict the consequences of their own activities) and communicative-empathic (interact with peers and adult women on the principles of morality and ethics, understand their emotional state, empathize) skills; *personal-reflexive* (formed moral and ethical qualities and reflexive-evaluative skills (to reflect on their behaviour, reasonably evaluate it, be aware of responsibility for the results of their own actions), the desire for self-improvement) and appropriate levels (sufficient, medium and low) of this attitude formed.

The effectiveness of the developed pedagogical conditions and their methodological support is evidenced by the data of the control stage of the experimental work. The conducted quantitative, qualitative and statistical analysis showed a positive dynamics of the level of formation of a noble attitude towards women among adolescents of all experimental groups. The obtained results can be applied in the practice of moral education of schoolchildren in extracurricular educational work of general secondary education institutions.

The scientific novelty of the research is that:

– *for the first time* the pedagogical conditions of formation of noble attitude to women among adolescents by means of Ukrainian folk pedagogy in extracurricular educational work (stimulation of positive-active motivation of adolescents to show noble

attitude to females; involvement of adolescents in extracurricular educational activities using the means of Ukrainian folk pedagogy, aimed at mastering a set of knowledge about nobility, virtues of a nobleman by students, as well as skills (analytical-prognostic, communicative-empathic, reflexive-evaluative) and demonstration of personal qualities that characterize the noble attitude towards women (friendliness, respect, care, politeness, sensitivity, responsibility, activity), which characterize the noble attitude to women; the organization of self-education of adolescents, aimed at developing their nobility as a personal quality) have been substantiated and experimentally tested;

- the essence of the phenomenon of noble attitude to women as a conscious spiritual and ethical connection with women, characterized by an active position of the individual and manifested in the perception of a woman as a value, knowledge of norms and rules of moral behaviour, sublimity of her motives, manifestation of individual qualities (friendliness, respect, care, politeness, sensitivity, responsibility, activity) in relation to a woman, her status in family relations, social roles in society; the content of its structural components (motivational-emotional, cognitive, activity, personal); the importance of Ukrainian folk pedagogy in the formation of a noble attitude to women in adolescents (ensuring the acquisition of knowledge and experience of the people on the value, respectful attitude to a woman, which is an important mental and cultural tradition of Ukrainians, part of folk etiquette and transmitted in spiritual, poetic, cultural, artistic, practical and effective creativity of the Ukrainian people); criteria (motivational, cognitive-behavioural and personal-reflexive), indicators, levels of the stated attitude formed have been *specified*;

- the methods, means and forms of extracurricular educational work in its search, communicative and game directions (web-quests, projects, discussions, “live newspaper”, journalistic and interactive performances, forum-theatre performances, talk shows, etc.), aimed at forming a noble attitude towards women among adolescents by means of Ukrainian folk pedagogy have *got further development*.

The practical value of the research results is that the proposed pedagogical conditions for the formation of a noble attitude towards women among adolescents by means of Ukrainian folk pedagogy in extracurricular educational work are experimentally

tested, which enables to implement them in practice of general secondary education institutions.

The main results of the research have been introduced into the educational process of Kupiansk general education school of I-III degrees №4 named after the Hero of the Soviet Union M. F. Khimushyn of Kupiansk City Council of Kharkiv Region (reference № 315 dated 18.09.2020), Monachynivka educational complex “Secondary school of I-II grades - preschool educational institution” of Kupiansk District Council of Kharkiv Region (reference № 01-03 / 124 of 18.09.2020), Kharkiv general education school of I-III degrees № 105 of Kharkiv City Council of Kharkiv Region (reference № 01-41 / 401 of 22.09.2020), Kharkiv general education school of I-III degrees № 129 of Kharkiv City Council of Kharkiv Region (reference № 01-21.2 / 236.1 of 15.09.2020), Shelestiv Lyceum of Kolomak Village Council of Kharkiv Region (reference № 01-27 / 210 of 21.09.2020). The author has developed and implemented a program of scientific and methodological seminar for teachers, form masters.

Theoretical provisions and practical developments can be used by teachers-organizers, teachers, form masters in general secondary education institutions in the process of organizing educational work; research and teaching staff during the teaching of disciplines of the psychological and pedagogical cycle, the composition of educational and teaching aids, further research in the field of theory and methods of education, as well as students in the process of writing research and scientific papers. Research materials should be used in the process of professional development of teachers.

Key words: adolescent, noble attitude, woman, pedagogical conditions, means of Ukrainian folk pedagogy, extracurricular educational work.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дослідження

Наукові статті у фахових (у т.ч. наукометричних) виданнях України:

1. Кохан Д.М. Значення мотиваційно-емоційної сфери у формуванні шляхетного ставлення до жінки. *Педагогіка формування творчої особистості у*

вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.. Запоріжжя: КПУ, 2019. Вип. 62. Т.1. С.104-107.

2. Кохан Д.М. Вплив родинно-побутової культури на формування шляхетного ставлення до жінки. *Інноваційна педагогіка*. Одеса: ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2019. Вип. 14. Том 2. С.165-167.

3. Кохан Д.М. Аксіологічний підхід до проблеми формування шляхетного ставлення до жінки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць*. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип.72. Том 1. С.250-253. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-1.55>

4. Кохан Д.М. Педагогічне стимулювання позитивно-активної мотивації як умова формування шляхетного ставлення до жінки у підлітків. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. Том 2. С.236-241

5. Kokhan D. Criteria and indicators for assessing the level of formation of a noble attitude towards women in adolescents. *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. Харків: НВП ПЛ «Технологічний центр», 2020. №5(38). С.52-55.

Наукові статті в міжнародних виданнях:

6. Кохан Д.М. Шляхетне ставлення до жінки у науково-педагогічній літературі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип.20. Том 2. С.114-119.

Наукові статті в зарубіжних виданнях:

7. Кохан Д.М. Сутність і структура шляхетного ставлення до жінки. *Научен вектор на Балканите*. Българиa: «Научен хронограф» ЕООД, 2019. Т.3. № 1(3). С.36-39.

8. Кохан Д.М. Виховання поваги до жінки як основа формування шляхетного ставлення до неї. *International scientific journal «Theoretical & Applied Science»*. Philadelphia, USA, 2019. С.760-763.

9. Кохан Д.М. Педагогічні умови формування шляхетного ставлення до жінки у підлітків у позакласній виховній роботі. *Natural Science Readings. School of economics and management in public administration. Scientific journal*. 2019. №1. Volume I. С.144-149.

II. Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Кохан Д.М. Сутність шляхетного ставлення до жінки у психолого-педагогічній літературі. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (Харків, 10 квітня 2018). Харків: «Стиль-Издат», 2018. С.39-42.

11. Кохан Д.М. Виховання шляхетного ставлення до жінки у педагогічній спадщині В.Сухомлинського та А.Макаренка. *Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи дослідження: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 14-15 вересня 2018 р.). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2018. С.64-66.

12. Кохан Д.М. Виховання у підлітків шляхетного ставлення до жінки. *International scientific and practical conference «Pedagogy in EU countries and Ukraine at the modern stage»: Conference proceeding* (Baia Mare, December 21-22, 2018). Baia Mare: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. С.123-126.

13. Kokhan D.M. The significance of the means of Ukrainian folk pedagogic in educating teenagers of noble attitude towards women. *Third International Conference of European Academy of Science* (Bonn, Germany, December 20-30, 2018). Bonn: «EAS», 2018. P.92-93.

14. Кохан Д.М. Роль народної педагогіки у вихованні шляхетного ставлення до жінки. *Наука та освіта у дослідженнях молодих учених: матеріали I Всеукр.*

наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів, докторантів, молодих учених (Харків, 22 квітня 2019). Харків, ХНПУ, 2019. С.25-27.

15. Кохан Д.М. Вплив гендерних стереотипів сучасного суспільства на формування шляхетного ставлення до жінки. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції* (Харків, 12 грудня 2019). Харків: «Мітра», 2020. С.183-186.

1. Кохан Д.М. Діяльнісний підхід до розв'язання проблеми шляхетного ставлення до жінки у підлітків. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених [Електронне видання]* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів, докторантів, молодих учених (Харків, 14 травня 2020). Харків, 2020. С.163-165. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3606> (дата звернення: 20.07.2020).

16. Kokhan D. Actuality and diagnosis of the real state of formation of noble attitude towards women in adolescents in educational institutions. *The 1st International scientific and practical conference «Topical aspects of modern science and practice»* (Frankfurt am Main, Germany, September 21-24, 2020). Frankfurt am Main, 2020. P. 260-263.